

19. Пыпин А. Н. К спорам об украинофильстве / А. Н. Пыпин // Вестник Европы. – 1882. – Т. 3. – № 5. – С. 438–442.
20. Пыпин А. Н. Об историческом складе русской народности / А. Н. Пыпин // Вестник Европы. – 1884. – Т. 6. – № 2. – С. 770–811.
21. Пыпин А. Н. О задачах русской этнографии / А. Н. Пыпин // Вестник Европы. – 1885. – Т. 2. – № 4. – С. 781–803.
22. Пыпин А. Н. Обзор малорусской этнографии / А. Н. Пыпин // Вестник Европы. – 1885. – Т. 5. – № 9. – С. 325–350.
23. Пыпин А. Н. Обзор малорусской этнографии. Польские и галицкие этнографические сборники / А. Н. Пыпин // Вестник Европы. – 1885. – Т. 6. – № 12. – С. 778–817.
24. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. До історії громадських рухів в Україні 1860–1870-х рр. / Всеукр. А.Н. : (Передн. слово Ф. Савченко) / Ф. Савченко. – Х.–К. : Державне видавництво України, 1930. – 414 с.

*Ніконенко Василь Миколайович, к. філос. н., професор,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя*
**СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СФЕРИ КУЛЬТУРИ
СУЧАСНОГО СЕЛА**

На всіх етапах суспільного розвитку існувала відсталість села, що перебувало об'єктом прямої чи прихованої експлуатації та дискримінації. Всупереч марксистській тезі про те, що тільки соціалізм порятує село, яке було приречене на «тисячоліття отупіння» та «ідіотизм» свого способу життя, реальний стан сільського населення навіть в умовах так званого «розвиненого соціалізму» не тільки не змінився на краще, а, навпаки, в багатьох відношеннях ще погіршився. Особливо відчутно це виявлялось в сфері духовної культури. Незважаючи на певні зрушення в подоланні відчуження сільського населення від досягнень культури, зокрема в справі ліквідації неписьменності, основна його маса так і залишалась відірваною від цих надбань. Лише традиційна життєва мудрість селянства та його здоровий консерватизм, незважаючи на всі зусилля режиму, дали йому силу вистояти і зберегти незамулені витoki національної культури, моральні цінності та віру в Бога. Тільки в умовах утвердження демократії і національного відродження культурне життя села почало збагачуватись за рахунок повернення до надбань минулих поколінь і відновлення одвічних духовних цінностей українського народу. Це, без сумніву, позитивно впливає на розвиток особистості сільських трудівників, сприяючи реалізації права кожного на вільний доступ до цінностей духовної культури, залученню до їх творення [1, с. 18].

Проте неупереджений аналіз життя сучасного села свідчить про наявність цілої низки проблеми, які гальмують його культурний прогрес. Радикальна ломка виробничих відносин, ліквідація колгоспної монополії,

диверсифікація форм власності і перехід до економічного плюралізму не створили, всупереч очікуванням, сприятливих умов для сфери культури. Фактичний зрив програм технічного переоснащення сільськогосподарського виробництва, директивне і, разом з тим, анархістсько-хаотичне переведення його на ринкові відносини не вплинуло позитивно на соціальний переустрій села, зростання добробуту його людей і збільшення бюджету вільного часу, не стало матеріально-економічною основою піднесення культурного рівня сільських трудівників. За результатами конкретно-соціологічного дослідження сфери культури сіл Тернопільщини переважна більшість опитаних (78 %) вказують на недостатню матеріальну базу культурно-освітніх закладів (шкіл, клубів, бібліотек тощо). Ще більша частина селян (92 %) скаржаться на свій низький матеріально-життєвий рівень. Майже стільки ж опитаних (89 %) пояснюють свою низьку активність в культурному житті браком вільного часу [4, с. 22–31].

За роки незалежності владою так і не була вироблена реалістична ефективна культурна політика, реалізація якої б забезпечила подолання існуючої дискримінації села в сфері духовної культури. Турботи про проблеми села, як і раніше, є лише декларацією про наміри і агітаційним ресурсом під час виборчих кампаній. Села, де справді існує така турбота, залишаються нечисленими острівцями в морі байдужості влади і безнадії та апатії селян. Лише феномен таких сіл як Криві Коліна на Черкащині, де втілюється в життя оптимальна модель співробітництва державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та усіх ентузіастів у справі культурного прогресу села, вселяє певний оптимізм [2 ; 3]. Такі села є своєрідними маяками, наочним прикладом і доказом того, що навіть в об'єктивно складних умовах багато що залежить від суб'єктивного фактору, в першу чергу від самих сільських жителів.

В умовах власної державності і утвердження демократичних принципів організації суспільного життя повинна бути створена реальна можливість формування такого способу розподілу духовних благ, який би забезпечив прилучення багатомільйонних мас сільського населення до цінностей культури через систему освіти, засоби масової інформації та через інші канали. Збагачуючи духовний світ сучасного селянина, процес освоєння культури допомагає йому визначити своє місце в суспільному житті в залежності від покликання, можливостей і здібностей. Активізуючи особу, цей процес формує духовні потреби, вміння застосовувати набуті знання і культуру в конкретних життєвих обставинах для вдосконалення свого способу життя і для участі в розв'язанні суспільно значущих завдань. Залучення до надбань культури не тільки збагачує духовний світ людей, але й позитивно впливає на їх участь у творенні і поширенні цих надбань.

Особливо важливим фактором культурного розвитку села є підвищення освітнього рівня сільського населення. Звичайно, на перший погляд, загальноосвітній рівень сучасного селянства вже майже не відрізняється від освітнього рівня міського населення. Проте за

благополучними кількісними показниками часто приховується значне відставання села в якісному рівні загальноосвітньої підготовки, що зумовлено слабкою матеріальною базою сільської школи, кадровими проблемами в освітянському корпусі, а також рядом інших причин. Нині у багатьох сільських населених пунктах відсутні навіть початкові школи. В низці сільських шкіл функціонують малокомплектні класи, в умовах яких навчальний процес здійснюється одним учителем, який проводить заняття з учнями різних класів в одній кімнаті. І все ж, виходячи з об'єктивних умов, слід нині визнати, що існування таких шкіл, які є елементами соціокультурної інфраструктури багатьох сіл, буде ще певний час реальністю, яку потрібно враховувати при виробленні концептуальних засад розвитку освіти. Актуальним соціальним завданням залишається підвищення освітнього рівня працюючих категорій сільського населення, які не змогли у свій час завершити навчання. З цією метою слід розвивати різні форми здобуття освіти без відриву від виробництва: школи з вечірнім і заочним відділенням, їх філіали та навчально-консультаційні пункти, що охоплюють навчанням працівників віддалених сіл. Зростають вимоги і до професійної підготовки та виробничої кваліфікації трудівників села. У сучасних умовах назрілою є потреба у виробленні для села чіткої і комплексної системи підготовки і перепідготовки кадрів масових професій. Проте до підвищення освітнього і професійно-кваліфікаційного рівня сільських трудівників не можна підходити лише з точки зору виробничої необхідності. Навіть там, де освіта поки що нерентабельна економічно, вона, без сумніву, рентабельна соціально.

Важливим показником рівня духовних потреб жителів села є їх звернення до основних джерел культури. Особливе місце в структурі культурних запитів сучасного селянства посідають засоби масової інформації, які сприяють подоланню одвічного відставання села від міста в можливостях оперативного її одержання. Серед цілого комплексу засобів масової інформації, що формують світогляд і культуру трудівників села, лідером є телебачення, яке має невичерпні інформаційні можливості і майже магнетичну притягальну силу. Зараз телебачення є для сільського населення основним джерелом одержання інформації і залучення до надбань культури. Так, серед опитаних нами лише 9% жителів села відповіли, що вони дуже рідко дивляться телепередачі або навіть не дивляться зовсім. Проте надмірне захоплення переглядом телепрограм, що зумовлене ще й самою специфікою телебачення, яке не вимагає від людини будь-яких зусиль і дає в домашніх умовах широку панораму різноманітних вражень, перетворює це важливе джерело інформації і культурного розвитку в свою протилежність – у засіб збіднення духовного світу особи. Проте було б некоректно розцінювати захоплення телебаченням тільки з критичних позицій, оскільки це не зовсім точно відображає реальну ситуацію. Той факт, що сільське населення розцінює телебачення поки що

не як засіб самоосвіти, а, головним чином, як засіб розваги, все-таки не може перекреслити позитивного компоненту захоплення ним.

Важливим інформаційним засобом продовжує залишатись радіо, що надійно увійшло в життя селянства, сприяючи поширенню серед людей знань і залучаючи їх до надбань духовної культури. Не дивлячись на розвиток інших засобів масової інформації, радіо не втратило свого значення, оскільки воно має ряд якостей, що роблять його незамінним і на сучасному етапі. Перш за все – це оперативність інформації, що до певної міри ставить радіо поза конкуренцією, забезпечує йому пріоритет над іншими засобами масової інформації. Крім того, даючи можливість прийому в будь-яких умовах, радіо виступає єдиним джерелом масової інформації, що забезпечує слухачу відносну свободу дій при сприйманні програм, часто не вимагаючи для цього спеціального часу. Життя вимагає раціонального вирішення проблеми відновлення занедбаної мережі проводового радіомовлення, яке і в умовах міста є ефективним, а в сільській місцевості воно, як показав час, є найбільш дієвим, надійним і оперативним каналом інформації. Проблема ця виникла внаслідок тривалої байдужості органів влади та підприємств зв'язку до проводового радіомовлення, що призвело до демонтажу ліній і фактичного його відсутності в багатьох селах України.

Не можна уявити собі життя сучасного села і без такого ефективного засобу масової інформації як преса. Діапазон читацьких інтересів селянства залежить від їх освітнього і загальнокультурного рівня, виробничої кваліфікації, а також громадської активності. Найбільшою увагою в сільських читачів користуються матеріали про героїчне минуле українського народу, його культуру, релігію, традиції і побут, про демократичні перетворення в усіх сферах суспільного життя. Загальним визнанням серед сільських читачів користуються рубрики сатири і гумору, а також спортивні матеріали. Досить високим є інтерес до життя району і області, інформацію про що вони знаходять у місцевій пресі.

Органічно увійшла в духовне життя селянства книга, яка, незважаючи на поширення засобів масової інформації, продовжує бути надзвичайно важливим джерелом знань і засобом самоосвіти. Серед опитаних нами сільських жителів книги читають більш-менш регулярно 70 %. Коло читацьких інтересів сучасного селянина досить широке. Проте найбільшою популярністю серед них користується художня література, знання якої є неодмінною умовою піднесення культурного рівня. Про різнобічні інтереси сільської читацької аудиторії свідчить те, що серед улюблених авторів учасники анкетування назвали півтори сотні письменників різних епох і народів. Найбільш популярними з них є Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, М. Коцюбинський, П. Мирний, І. Нечуй-Левицький, О. Кобилянська, Б. Лепкий, О. Гончар, О. Вишня, М. Рильський Д. Павличко та інші представники української літератури, творчість яких дістала загальне визнання. Проте все ще значна частина сільського

населення книги читає досить рідко або й взагалі перебуває поза сферою книжкової культури. Інтереси багатьох обмежуються, як правило, читанням сентиментально-розважальної та детективної літератури. Можливості трудівників села у повноцінному задоволенні своїх читацьких потреб об'єктивно обмежені наявним книжковим фондом сільських бібліотек, комплектування яких відбувалось ще в умовах тотального ідеологічного контролю. В результаті цього в багатьох сільських бібліотеках практично відсутні книги з питань україністики і релігії, художні твори літераторів-дисидентів. Такий стан вимагає рішучих заходів з поліпшення усієї системи комплектування книжкових фондів сільських бібліотек як щодо їх кількості, так і щодо якості. Зміцнення потребує матеріальна база сільських бібліотек, яка є вкрай слабкою. Часто сільські бібліотеки містяться у тісних, недостатньо пристосованих приміщеннях, а у багатьох селах бібліотек взагалі немає.

Важливу роль у культурному житті села тривалий час відіграло кіно, яке було найбільш масовим і доступним видом мистецтва, важливим джерелом знань і культури. На жаль, так було в минулому, оскільки нині сільської кіномережі фактично не існує. Звичайно, така ситуація виникла внаслідок цілої низки об'єктивних обставин, серед яких, у першу чергу, слід назвати наявність телебачення та комп'ютерних інформаційних мереж, які створили для кіно серйозну конкуренцію, а в умовах переведення системи кінопрокату на ринковий механізм і взагалі поставили її на грань цілковитого краху.

Відповідальні функції покликані виконувати сільські клубні заклади, широка мережа яких має сприяти поглибленню і розширенню міжособистісного спілкування, збагаченню культури дозвілля. Значення клубних закладів у залученні сільських трудівників до багатств духовної культури, а також до процесу їх творення зумовлене тим, що село не має такої розгалуженої системи спеціалізованих закладів культури як місто. Саме клуби і будинки культури виконують на селі функції театру і філармонії, лекторію і кінотеатру, картинної галереї і музею, танцювального і спортивного залів. Будучи місцем проведення відпочинку, клубні заклади в сільській місцевості є водночас й місцем розвитку народних талантів, центром усієї культурно-освітньої роботи. Проте лише незначна частина сільських клубів і будинків культури органічно поєднують у своїй роботі розважальну і просвітницьку функції. Як свідчать соціологічні дослідження, не власне клубні заходи (лекції, тематичні вечори, концерти, заняття гуртків і таке інше) приваблюють селян у клуб. Зумовлено це перш за все тим, що діяльність клубів часто зводиться до організацій танців і, звісно, ті, чий інтереси виходять за рамки розважальних заходів, у клуб не йдуть.

Особливе значення для реалізації культурних потреб сільського населення і подолання пасивних форм засвоєння духовної культури та вияву творчої ініціативи жителів села має розвиток художньої самодіяльності. Беручи участь у різноманітних формах самодіяльної творчості у сфері

культури, люди не тільки збагачують свій духовний світ, але й реалізують свої здібності, свій творчий потенціал. Характерно, що поряд із виконавським мистецтвом, яке виступає основною формою участі сільських трудівників у художній самодіяльності, відбувається розвиток й тих її форм, де вони залучаються до вищого рівня духовного виробництва – самостійного творення культурних цінностей. І хоча за чисельністю учасників ці форми ще значно поступаються перед виконавством, їх роль у підвищенні творчої активності жителів села постійно зростає.

Існує протиріччя між зростаючим освітнім рівнем сільського населення, його духовними потребами, з одного боку, та слабкою матеріальною базою сільських закладів культури, низьким рівнем їх роботи – з іншого, породжує незадоволення значної частини людей села його культурним життям. Відсутність об'єктивних можливостей для реалізації суб'єктивного бажання сільських трудівників підвищувати свій загальнокультурний рівень є однією з важливих причин міграції жителів села в місто. Потенційну загрозу функціонуванню культурній інфраструктурі села люди вбачають в територіально-адміністративній реформі, реалізація якої, всупереч декларованому курсу влади на децентралізацію, матиме наслідком згортання існуючої мережі шкіл, клубів, будинків культури, бібліотек та інших закладів культури.

Розв'язання цього реального протиріччя передбачає вироблення і втілення в життя комплексної програми розвитку культури на селі, яка б передбачала, перш за все, істотне зміцнення матеріальної бази усієї духовної сфери. Поряд із державним фінансуванням культури, яке виконувало б роль своєрідного «мінімуму» і гаранту задоволення основних культурних потреб сільського населення, відчутним джерелом матеріального забезпечення культури мали б стати відрахування різних суб'єктів господарської діяльності. Для заохочення такої благодійницької діяльності важливе значення може мати відповідна податкова політика. Заслуговують на підтримку пропозиції щодо формування громадсько-державної системи організації та управління культурним життям на селі. Тільки за умов радикальної зміни ставлення до культури українське село зможе зберігати морально-етичні цінності, національні традиції, вбирати в себе новітні досягнення культури. Це настійно вимагає об'єднання зусиль державних структур, органів місцевого самоврядування, громадськості для створення матеріальних і організаційних умов, які б сприяли розвитку сфери культури на селі.

Список використаних джерел

1. Гуманистическое международное движение : основные документы. – Иерусалим, 1992.
2. Мовчан В. П. Криві Коліна: долі людські. В історії села – історія України / В. П. Мовчан, І. А. Нерубайський, В. Й. Олійник. – К.: КВІЦ, 2012. – 748 с.

3. Мовчан В. П. Криві Коліна кризь терни і роки. В історії села – історія України / В. П. Мовчан, І. А. Нерубайський, В. Й. Олійник. – К.: КВІЦ, 2010. – 712 с.

4. Ніконенко В. М. Проблеми соціокультурного розвитку сучасного українського села / В. М. Ніконенко // Психологія і суспільство. – 2010. – № 4.

*Орлов Владлен Миколайович, к. іст. н.,
Полтавський музей авіації і космонавтики*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИСЕЛЬНОГО СКЛАДУ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ КВАНТИТАТИВНИХ МЕТОДИК (НА ПРИКЛАДІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ)

Упродовж другої половини 1990-х рр. – початку ХХІ ст. у пострадянській гуманітаристиці з'являються різнопланові роботи, які стосувалися проблеми чисельного складу та нерівномірності поширення різних конфесійних груп, зокрема й об'єднань альтернативної релігійності.

У працях пострадянського періоду присутні наукові дослідження щодо кількісного складу подібних релігійних громад в Україні. Домінуюча роль у дослідженні чисельного корпусу альтернативних конфесій належала географам, соціологам, релігієзнавцям, які залучали до власних наукових пошуків й квантитативні (математичні) методи вивчення релігійного поля. Майже не торкалися цієї тематики вітчизняні історики. Для отримання більш зваженої картини дослідження релігійної альтернативи задіяні статистичні дані, за допомогою яких можна переконатися у правдивості або, навпаки, хибності моделей структурування об'єднань новітніх релігійних утворень. На жаль в новітній українській традиції як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні релігійний фактор, а отже, й релігійна політика не є продуманою та вербалізованою. Однак врахування цього чинника вкрай важливо, зокрема на рівні регіону зі складним етноконфесійним складом (наприклад, Закарпатська чи Одеська області).

Метою дослідження є аналіз чисельності альтернативних міноритарних громад з акцентуацією на різних квантитативних методиках у студіюванні релігійного фактору в Україні.

Більшість дослідників релігії констатують, що початок ХХІ ст. означений стабілізацією чисельного складу альтернативної релігійності. Починаючи з другої половини 2000-х рр. простежується чітка тенденція до поступового зростання чисельності цих громад. Зазначений факт можна підтвердити, використовуючи матеріали сайту організацій «Релігійних медіадосліджень та інформацій», котрі здійснюють моніторинг стану релігійності у Німеччині. Зокрема, співвіднесення показників чисельного складу релігійних формувань ілюструє факт зростання адептів Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів (ЦІХСОД) та неоорієнтального Міжнародного Товариства Свідомості Крішни